

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Розкрито підходи до визначення педагогічних умов, спрямованих на створення і забезпечення ефективного функціонування здоров'язбережувального середовища сучасної початкової школи. Охарактеризовано покрокову методіку організації такого середовища, реалізація якої охоплює різні напрями педагогічної діяльності.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбережувальне середовище, здоров'язбережувальна педагогіка, здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи.

Раскрыты подходы к определению педагогических условий, направленных на создание и обеспечение эффективного функционирования здоровьесберегающей среды современной начальной школы. Охарактеризована пошаговая методика организации такой среды, реализация которой охватывает различные направления педагогической деятельности.

Ключевые слова: здоровье, здоровьесберегающая среда, здоровьесберегающая педагогика, здоровьесберегающая деятельность учителя начальной школы.

Approaches to determination of pedagogical terms, directed on creation and providing of the effective functioning of health saving environment of modern primary school are exposed. The incremental method of organization of such environment realization of which engulfs different directions of pedagogical activity is described.

Key words: health, health saving environment, health saving pedagogics, health saving activity of teacher of primary school.

Постановка проблеми. Сучасні школярі є потенціалом суспільства України XXI ст. Проблемі здоров'я суспільства сьогодні приділяється величезна увага – проводяться дослідження щодо можливості збереження здоров'я дітей у сучасних умовах, досліджуються критерії визначення рівня здоров'я та механізмів його зміцнення.

За статистичними даними в Україні:

– абсолютно здорових учнів початкових класів – 5%;

- мають схильність до часткових захворювань – 50 – 60%;
- мають дефекти зору і нервово-психічні відхилення – 50%;
- мають захворювання носоглотки – 30 – 40 %;
- мають порушення постави – 30 – 40%;
- мають надлишкову масу тіла – 20%.

Загальновідомо, що спричинили таку ситуацію екологічні, економічні, соціально-педагогічні фактори. Ще одна причина – це малорухливий спосіб життя дітей.

У зв'язку з ситуацією, що склалася, навчальні заклади шукають ефективних шляхів розв'язання цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з найможливіших умов її вирішення є реалізація в початковій школі принципів здоров'язберезувальної педагогіки та впровадження в її навчально-виховний процес здоров'язберезувальних освітніх технологій, що є можливим лише за умови здійснення комплексного підходу, який включає в себе всі основні аспекти діяльності школи у сфері збереження здоров'я, що відповідає сучасним уявленням щодо здоров'язберезувального середовища загальноосвітнього закладу.

До визначення основних характеристик здоров'язберезувального середовища загальноосвітнього закладу, окреслення педагогічних умов його створення звертаються М. Безруких, Н. Бібік, Д. Журавльов, Г. Зайцев, О. Іонова, Ю. Науменко, Л. Омельченко, О. Омельченко, Г. Ткаченко, О. Савченко, Н. Самолова, М. Смірнов, аналіз праць яких дає змогу визначити основні напрями, що потребують урахування під час розробки педагогічних умов створення та реалізації здоров'язберезувального середовища залежно від особливостей того чи іншого загальноосвітнього закладу.

Отже, **мета статті** полягає у висвітленні результатів узагальненого аналізу підходів науковців до визначення педагогічних умов створення здоров'язберезувального середовища загальноосвітнього закладу.

Виклад основного матеріалу. Звернення до наукової літератури засвідчує, що проблема виявлення шляхів оптимізації діяльності загальноосвітньої школи щодо забезпечення збереження і зміцнення здоров'я школярів тісно пов'язується із створенням здоров'язбережувального середовища. Це активізує дослідження, спрямовані на визначення сутності цього явища, окреслення основних його характеристик.

Як відзначає науковець Н. Смірнов, «здоров'язбережувальне середовище школи – це сукупність умов, що організовує адміністрація школи та весь педагогічний колектив за обов'язкової участі самих учнів та їхніх батьків з метою забезпечення збереження та зміцнення здоров'я школярів, створення оптимальних умов для професійної діяльності педагогів [7]».

Він також вважає, що школа, в якій створено зазначені вище педагогічні умови, перетворюється на середовище «грамотної, комплексної та безупинної турботи щодо здоров'я учнів і педагогів», та визначає основні напрями формування здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього закладу. Серед них:

- забезпечення організаційно-гігієнічних умов здійснення навчально-виховного процесу;
- утвердження пріоритету грамотного піклування про здоров'я учнів;
- підбір та навчання педагогічних працівників здоров'язбережувальним технологіям;
- реалізація принципів здоров'язбережувальної педагогіки на практиці;
- навчання здоров'ю та виховання культури здоров'я учнів;
- моніторинг стану фізичного та психічного здоров'я школярів, вплив здоров'язбережувальних факторів та результативності діяльності школи щодо охорони здоров'я учнів;
- оптимізація діяльності медичної та психологічної служб школи;
- попередження «шкільних хвороб», «шкільних стресів»;
- залучення батьків учнів до участі у програмі «Здоров'я»;
- турбота про професійне здоров'я вчителя.

Кожен напрям забезпечується певною ефективною здоров'язбережувальною технологією [7].

Поруч з традиційною *освітньою функцією* (передача знань і методів пізнання) в школах необхідна також реалізація *психологічної* (формування внутрішнього суб'єктивного світу дитини) та *оздоровчої* (збереження та зміцнення здоров'я учнів та вчителів) функцій. Взаємодія цих функцій у єдиній системі педагогічного впливу на молодшого школяра забезпечує формування його гармонійної особистості.

Головна особливість здійснення здоров'язбережувального навчання і виховання у школі полягає в системному підході до розв'язання проблеми здоров'я дитини. Для збереження та зміцнення здоров'я школярів навчально-виховний процес і освітнє середовище доцільно організовувати таким чином, щоб сприяти розвитку особистості в цілісності різних форм її існування – фізичній, психічній, духовній, соціальній.

Ця лінія педагогічного впливу реалізується через взаємопов'язані напрями роботи.

Найголовнішою умовою створення здоров'язбережувального середовища кожного освітнього закладу є організація здоров'язбережувального навчально-виховного процесу, складовою якого науковці Л. Омельченко, О. Омельченко вважають професійно-педагогічну діяльність вчителя початкової школи, «спрямовану на збереження та зміцнення здоров'я дитини, формування її усталеної мотивації на здоровий спосіб життя, на запобігання негативним впливам навчального процесу [5]». Вони також дійшли висновку, що модель професійно-педагогічної діяльності вчителя початкової школи з організації здоров'язбережувального навчально-виховного процесу є упорядкованою сукупністю взаємопов'язаних та взаємозумовлених структурних компонентів, а саме:

– мотиваційно-ціннісного (сформованість професійно-педагогічної спрямованості на здійснення здоров'язбережувальної професійно-педагогічної діяльності);

– когнітивного (сукупність психолого-педагогічних знань, оволодіння якими забезпечує теоретичну готовність вчителя до здійснення здоров'язбережувальної професійно-педагогічної діяльності);

– процесуального (сукупність умінь, якість засвоєння яких є необхідною для реалізації здоров'язбережувальної професійно-педагогічної діяльності, успішного та адекватного розв'язання різноманітних педагогічних ситуацій);

– аналітико-результативного (передбачає аналіз, осмислення, самоаналіз виконаної роботи, що вимагає критичності мислення, здатності до оціночних суджень, рефлексії та корекції результатів власної діяльності [5].

Вони також доводять, що найважливішим аспектом здоров'язбережувальної педагогічної діяльності є усвідомлення вчителем ідей здоров'язбереження та здоров'яформування у навчальному процесі, а також безпосереднє знайомство педагогів із практикою здоров'язбережувального навчально-виховного процесу, з учителями, що мають певний досвід щодо цієї діяльності через організацію семінарів, стажувань, педагогічних практик, обміну досвідом.

На підставі аналізу психолого-педагогічних джерел (М. Безруких, Н. Бібік, О. Ващенко, М. Гончаренко, Д. Журавльов, Г. Зайцев, О. Іонова, Ю. Науменко, Г. Ткаченко, О. Савченко, Н. Самойлова) та результатів педагогічних досліджень визначено умови успішності впровадження здоров'язбережувальної діяльності вчителя:

– координація зусиль усіх учителів школи, яка передбачає створення методичної ради, що має забезпечувати координацію форм внутрішньо шкільного управління процесом здоров'язбереження учнів;

– ефективність здійснення здоров'язбережувальної діяльності передбачає створення для кожного навчального закладу відповідної програми;

– цілеспрямована організація системи науково-методичної роботи з учителями, спрямована на підвищення кваліфікації педагогів з проблем

збереження та зміцнення здоров'я учнів через функціонування психолого-педагогічного семінару [1 – 6].

Для створення в загальноосвітньому закладі здоров'язбережувального середовища необхідно забезпечити виконання наступних умов, які визначаються певними поняттями [7]:

1. Пріоритет: визнання школою проблеми збереження та зміцнення здоров'я як учнів, так і вчителів однією з найважливіших. З цією метою доцільно:

- розробити шкільну програму здоров'я;
- забезпечити проведення діагностики здоров'я учнів та моніторингу змін, які відбуваються в школі і пов'язані з питаннями здоров'я;
- враховувати результати моніторингу під час розробки програм розвитку та фінансування школи.

2. Відповідальність: кожна людина, яка працює в школі, має нести відповідальність за вирішення питань здоров'язбереження, що буде сприяти утвердженню пріоритету здоров'я. для цього доцільно:

- у посадові інструкції вчителів та спеціалістів додати пункти, що стосуються їхньої діяльності у сфері здоров'я;
- укласти зі школярами індивідуальні домовленості, в яких необхідно зазначити обов'язковість піклування кожного з них про своє здоров'я;
- укласти індивідуальні домовленості з батьками учнів, що підвищить рівень їхньої відповідальності та конкретизує можливості залучення до здоров'язбережувальної діяльності навчального закладу.

3. Урок: забезпечення позитивного педагогічного та психологічного впливу кожного вчителя на своїх учнів під час проведення уроків з максимальною індивідуалізацією цього впливу.

4. Навчання: забезпечення необхідного рівня грамотності школярів та педагогів з питань здоров'я, для чого ввести в навчальні програми спеціальний предмет. При цьому необхідно пам'ятати, що головна мета такого предмету – виховання в учнів потреби правильно піклуватися про своє

здоров'я та вести здоровий спосіб життя. Для педагогів доцільно організувати курси підвищення кваліфікації, професійної перепідготовки.

5. Зміцнення здоров'я та фізичний розвиток учнів: при появі у школи фінансових можливостей, доцільно використати їх для створення умов, що будуть сприяти цілеспрямованому формуванню, зміцненню та відновленню здоров'я учнів та педагогів (відкриття фітобару, будівництво додаткових спортивно-тренажерних залів, басейну, комплексу медичної діагностики та само діагностики, кабінетів фізіотерапії, психологічного розвантаження, лікувальної гімнастики та ін.).

Для створення ефективного здоров'язбережувального середовища педагогічному колективу доцільно скористатися методикою Н. Смірнова «Послідовність формування здоров'язбережувального середовища школи [7]». Ця методика складається з певних окремих так званих «кроків».

Перший крок полягає у створенні невеликої (5 – 10 осіб) ініціативної групи з тих, хто готовий до здійснення проектної діяльності з метою створення здоров'язбережувального середовища школи. До її складу можуть ввійти вчителі, спеціалісти школи, науковці, а також батьки учнів, між якими розподіляються соціальні ролі для групової роботи: «генератори ідей», «критики», «організатори», «комунікатори». Завдання директора школи полягає у підборі людей та створенні необхідних умов для їхньої продуктивної діяльності.

Другий крок складається з підготовки та прийняття обґрунтованого рішення щодо визначення проблеми здоров'я учнів та вчителів як пріоритетної та врахування ресурсних можливостей школи (кадрові, фінансові, організаційні); розробки та прийняття проекту «Здоров'я школярів»; пошуку допоміжних ресурсів, джерел фінансування, необхідних для реалізації проекту. Завдання та відповідальність кожного учасника мають бути відображені в плані роботи.

Третій крок забезпечує підвищення кваліфікації в сфері здоров'язбережувальної педагогіки; навчання одного або декількох педагогів

за більш поглибленою програмою; укладання договорів щодо співробітництва з науковцями.

Четвертий крок має на увазі активізацію можливостей батьківського комітету, вчителів, спонсорів, адміністрації міста, управління освіти для успішної реалізації проекту.

П'ятий крок полягає у розробці програми моніторингу – діагностики стану здоров'я учнів та оцінки факторів навчального процесу, що негативно впливають на здоров'я учнів; створення «Паспорту здоров'я» для кожного школяра.

Шостий крок складається з аналізу отриманих результатів оцінки стану здоров'я учнів та впливу на їхнє здоров'я негативних факторів з метою отримання зворотного зв'язку щодо ефективності здоров'язберезувальної діяльності школи, а також врахування отриманих результатів під час планування та корегування програми діяльності школи на другому етапі.

Створити здоров'язберезувальне середовище загальноосвітнього закладу, яке на практиці буде ефективно забезпечувати збереження та зміцнення здоров'я учнів, можливо лише за умови створення педагогічного колективу однодумців, в яких необхідно сформувати компетенції в питаннях здоров'я (його збереження та зміцнення, введення здорового способу життя, володіння методами здоров'язберезувальної педагогіки та практичної психології), а також цілеспрямованого виховання культури здоров'я учнів, відповідальності за особисте здоров'я та здоров'я оточуючих, формування в них здоров'язберезувальної компетентності шляхом набуття знань, умінь і навичок збереження та зміцнення здоров'я.

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі **висновки**:

Поняття «здоров'язберезувальне середовище» не набуло в психолого-педагогічній літературі однозначного тлумачення. Найчастіше під ним розуміють сукупність умов, які запроваджуються в загальноосвітньому закладі й реалізуються за активної участі педагогічного колективу, учнів та

їхніх батьків. Основна мета створення такого середовища – збереження і зміцнення здоров'я школярів і педагогів.

Щодо змісту самих умов, вони охоплюють широке коло різних напрямів педагогічної діяльності, оптимальна реалізація яких досягається за допомогою покрокової методики, складовими якої є: визнання школою проблеми збереження та зміцнення здоров'я як учнів, так і вчителів однією з найважливіших; відповідальність за вирішення питань здоров'язбереження всіх учасників педагогічного процесу; забезпечення позитивного педагогічного та психологічного впливу кожного вчителя на своїх учнів під час проведення уроків з максимальною індивідуалізацією цього впливу; забезпечення необхідного рівня грамотності школярів та педагогів з питань здоров'я; зміцнення здоров'язбережувальної матеріальної бази школи.

Перспективним для подальшого дослідження уявляється деталізація педагогічних умов створення здоров'язбережувального середовища відповідно до потреб конкретних загальноосвітніх навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безруких М. М. Здоровьеберегающая школа / М. М. Безруких. – М. : Московский психолого-социальный ин-т, 2004. – 240 с.
2. Бібік Н. Основи здоров'я в початковій школі: методичний коментар / Надія Бібік, Ніна Коваль // Початкова школа. – 2005. – № 10. – С.42 – 47.
3. Ващенко О. М. Організація навчально-виховного процесу з «Основ здоров'я» в 1 – 4 класах / О. М. Ващенко. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2010. – 292 с.
4. Гончаренко М. С. Валеологічне розвантаження школярів протягом навчального процесу: [навч.-метод. посібник для вчителів] / Гончаренко М. С., Ткаченко Г. В., Самойлова Н. В. – Х., 2005. – 72 с.
5. Омельченко Л. П. Здоров'ятворча педагогіка / Л. П. Омельченко, О. В. Омельченко. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 205 с.

6. Савченко О. Реалізація оздоровчої функції шкільної освіти / Олександра Савченко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – № 4. – С.11 – 18.

7. Смирнов Н.К. Руководство по здоровьесберегающей педагогике. Технологии здоровьесберегающего образования / Н. К. Смирнов. – М. : АРКТИ, 2008. – 282 с.